

NEOLOGIZM FRAZEMALARNING TILDAGI XUSUSIYATLARI

Ibragimova Muharramxon Isaqovna

Andijon mashinasozlik instituti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada neologizm-frazeologizmlarning paydo bo'lishi va tilagi xususiyatlari yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *frazeologik neologizatsiya, neologizm-frazemalar ikkilamchi nominatsiyasi, neologizm-frazemalar uchinchi darajali nominatsiyasi*

Frazeologik neologizatsiyaning leksik neologizatsiyadan farqi ikkilamchi nominatsiya bo'lib kelishidir. Terminologik tizimlarda paydo bo'ladigan leksik neologizmlar va yangi iboralardan, frazeologik neologizmlar ko'p hollarda yangi hosil bo'lmagan, balki uzoq vaqtdan beri ma'lum bo'lgan tushunchalarni atab kelishi bilan farqlanadi. Ba'zan hatto uchinchi darajali nominatsiya ham shakllanadi. Uning mohiyati shundan iboratki, ikkilamchi nominatsiya birliklari bo'lgan frazeologik birliklardan frazeologik birliklar-hosilalar hosil bo'ladi, ularning ma'nolari ularning frazeologik prototiplari qiymatlari bilan belgilanadi. Uchinchi darajali nominatsiya ma'lum sharoitdagina qo'llanilishda ham shakllanishi mumkin.

L.Pasiyeva frazeologik neologizmlarning o'ziga xos xususiyati, bu ularning ona tilida so'zlashuvchilarga tushunarli bo'lishi va tez tarqalishi ekanligini ta'kidlaydi. Bunga hissa qo'shadigan omillardan biri bu davriy nashrdir. Gazeta va jurnallar tildagi yangi tendentsiyalarning, shu jumladan yangi frazeologik birliklarning paydo bo'lishining eng keng yoyuvchi manbai hisoblanadi. Bundan tashqari, ular ushbu frazeologik birliklarning hayotligini sinash va tekshirish uchun sinov maydonchasidir. Davriy nashrning ushbu pozitsiyasi gazeta va jurnallarning har kuni (haftalik, oylik) nashr etilishi, ularni nashr etish uchun kitoblarni nashr etishda bo'lgani kabi uzoq tayyorgarlik ishlari talab etilmasligi bilan bog'liq, ular doimo dolzarbdir. Gazetaning tili demokratik, uning sahifalarida so'zlashuv elementlari paydo bo'ladi. Gazeta — bu so'zlashuv tilini tuzatishning deyarli yagona shaklidir.

N.Basko tadqiqotlari natijasida neologizm-frazemalarni shakllantirishning lingvistik mexanizmi yangi emas degan xulosaga keladi: ular zamonaviy jamiyatda yuz berayotgan turli xil o'zgarishlarni aks ettiruvchi frazeologik birliklarning faqat yangi metaforik tasvirlaridir deb ta'riflaydi.

Demak, neologizm-frazemalar — yangilik bo'yog'ini yo'qotmagan iboralar. Masalan: tomi ketgan (ma'nosi: «aqldan ozgan», «esi past»), yangi o'zbeklar (ma'nosi: «hozirgi zamon iqtisodiyoti sharoitida yuzaga kelgan yangi ishbilarmonlar») kabi.

Frazeologik neologizmlarning semantikasi asli yangi idiomalar, yani manoning yangilanshi bilan bog'liqdir. Boshqacha qilib aytganda, "frazeologik birlikning shakllanish mexanizmini ochib berish, bunda muqarrar ravishda frazeologik tasvir muammosini hal

qilish bilan bog'liq" [2, 409-bet]. Agar iboralar taqqoslansa uning semantikasi saqlanib qolgani kuzatiladi. Maslan: o'zbek tili alifni kaltak demoq frazemasida o'rniga a desa b demoq iborasi qo'llanilib keladi.

Bunda metafora ko'pincha tilda frazeologik birlikning majoziy mazmunini mustahkamlash vositasi bo'lib chiqadi. "Majoziy metafora idiomalarning motivatsiyasi ma'nosida, ya'ni denotatlar (referentlar) va ularning funksiyalari o'xshashligi printsiptiga ko'ra so'zlarni majoziy ma'noda ishlatishi natijasida hosil bo'lgan yo'l sifatida tushuniladi,

Og'zaki metaforadan farqli o'laroq, ko'pincha ibora bilan ifodalangan vaziyatlar frazeologik birlikda majoziy ma'no butun so'zlarning o'xshashligi bilan sodir bo'ladi. Majoziy metaforaga asoslangan har qanday idiomani taqqoslash o'xshashligini tiklash orqali "dekodlash" mumkin.

Neologizm frazemalar nutqda semantic bo'shliqlarni to'ldirishda ahamiyatli sanaladi. Ushbu tushuncha tilde yangi iboralarni kashf qiladi. Bunday iboralarni paydo bo'lishi tilde so'z boyligini oshiradi va rivojlantiradi. Rivojlanishning asosiy usuli chet tilidagi frazeologik birliklarni ona tiliga kirib kelishi bilan belgilanadi. Dastlab frazeologik neologizmlar faqat terminologik sohada ishlaydi, lekin ularning foydalanish darajasi oshgani sayin, ularning faoliyat doirasi kengayadi: terminologik xarakterdagi frazeologik birliklar umumiy adabiy tilga kirib boradi, tilning oddiy so'zlashuvchilari uchun tushunarli bo'ladi. Ushbu til jarayonining vositachisi ommaviy axborot vositalari ham xizmat qiladi. Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalari tildagi o'zgarishni imkon qadar tez aks ettiruvchi vositadir. Bunda ijtimoiy-siyosiy yo'nalishlar va madaniy qadriyatlar o'ziga xos "ko'prik" bo'lib xizmat qiladi, yangi til birliklarini umumiy adabiy tilga olib boradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, asl kelib chiqishi bo'yicha olingan frazeologik neologizmlar jurnalistik nutq uslubi materiallarida faol ishlatiladi. Frazeologik neologizmlar eng keng tarqalgan zamonaviy ommaviy axborot vositalarining siyosiy, iqtisodiy va sport diskurslarida foydalaniladi. Frazeologik neologizmlar tilda til jamiyatining yangi ob'ektlar va hodisalarni nomlash, til vositalarining hissiy ekspressivligini anglash, ehtiyojlarini qondirish uchun paydo bo'ladi. Frazeologik neologizmlarning asosiy xususiyati ularning nisbiyligi va tarixiyligidadir. Frazeologik birliklarni o'rganishning onomasiologik jihatidan muammoni hal qilish bilan muqarrar ravishda bog'liq bo'lgan yangi birliklarning shakllanish mexanizmini frazeologik tasvirlarda tushunish muhimdir. Frazeologik birlik tasviri - bu haqiqiy vaziyatning tasviri metafora yoki - kamdan-kam hollarda frazeologik tasvirga aylanadigan voqelik - metonimiyalar, sinekdoxlardir.

Xulosa qilsak, tilda paydo bo'lgan frazeologik neologizmlarni shakllantirish mexanizmi yangi emas, ular jamiyatidagi turli xil o'zgarishlar tufayli hayotda paydo bo'ladigan frazeologik birliklarning yangi ko'rinishlari sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Баско Н. Фразеологические неологизмы русского политического дискурса. - Политическая лингвистика №1(55), – С. 58-65.
2. Баско Н. Фразеологические неологизмы в русском языке: семантика, этимология, функцирование. – www.gramota.net/materials/2/2018/3-1/16 .
3. Jamolxonov N. Hozirgi o'zbek tili. –Toshkent : Talqin, 2005. – 260 b.
4. Йўлдошев Б. Ўзбек фразеологияси ва фразеографиясининг шаклланиши ҳамда тараққиёти. – Самарқанд, 2007. – 148 б.
5. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка / А.В. Кунин – Москва: Издательство «Международные отношения», 1972. – 288 с.
6. Раҳматуллаев Ш. Лексикология билан фразеология. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент, 1992 – 186 б.
7. Парсиева Л.К., Гацалова Л.Б. Особенности фразеологических неологизмов // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2014. – № 9-3. – С. 171-172.